
Gigászok harca újraértelmezve – avagy történet a szunnyadó kínai sárkányról

A világ eseményeinek vizsgálata során többször felmerülhet az emberben a kérdés, hogy a globális politikai és hatalmi harcoknak milyen történelmi előzményei vannak. Egyesek aggódva figyelik a keleti hatalmak (Japán, majd később Kína) felemelkedését. Mások pedig rámutatnak arra, hogy mindez csak visszarendeződési folyamat, hiszen az emberi civilizáció kezdetét többen a mai Kína területére helyezik, amely most visszaszerzi korábbi helyét a világban. A szkeptikus hangok azért is erősek, mert a Kínáról való tudásunkban nem igazán a fejlettség és modernitás képe áll a középpontban, hanem egy távoli, egzotikus ország, amely bár a legősibb hagyományokkal és kultúrával rendelkezik a Földön, mégis olyan elmaradott, hogy egészen a XX–XXI. századig csak „asszisztálhatott” a történelemben.

Tovább erősíti ezt a képet, hogy a történettudomány XIX. századi fejlődésével egy időben Kína éppen a legnagyobb válságát élte meg: az első, majd a második ópiumháborúban katasztrofális vereséget szenvedett a korabeli legjobb brit flottától (1839–1842; 1856–1860). A nagy vereséget többféleképpen próbálták interpretálni: egyesek szerint maga a birodalmi struktúra nem tudta követni az európaiak által keltett kihívást, mások a konfucianizmus hagyománytiszteletét és fejlődésellenességét tekintették felelősnek. A XIX. századi kép azért is fontos, mert e tény (a „Nyugat” legyőzi a „Keletet”) mélyen bevődött az emberek gondolatrendszerébe alkalmazva, hol a tizenötödik, hol a huszadik századra. Ezt nagyban alátámasztotta az európai gyarmatbirodalmak kiépítése. A maroknyi, távoli országokból érkező hódítók szinte egész birodalmakat hajtottak uralmuk alá, ahogy például a britek tették Indiával a XVIII. század folyamán és részben erre a sorsra jutott Kína is a XIX. század derekán.

Felmerülhet a kérdés, hogy milyen eszközök segítségével voltak képesek a hódítók eredményeik biztosítására. *Francis Bacon* szerint három dologal: az iránytűvel, a lőporral és a nyomtatással. Ha közelebből megvizsgáljuk ezeket, kiderül, hogy ezek az eszközök nem Európában, hanem máshol, éppen Kínában jöttek létre. Ez újabb kérdéseket vethet fel: hogyan lehetséges az, hogy egy

állam, amely ilyen eszközökkel rendelkezett, nem járt be hasonló utat, mint a XVI–XVII. századi nyugat-európai hatalmak? Tényleg olyan elmaradott volt a korabeli Kína, hogy az európaiak bármikor legyőzhették volna, vagy azok pont a megfelelő időpontban támadtak, amikor az éppen mozdulatlanságban élt?

Tonio Andrade, az Emory Egyetem történelem professzora ilyen provokatív és felettebb izgalmas kérdéseket fogalmaz meg legújabb monográfiájában egy, mai állapotokra is jellemző idézettel: miért aludt el Kelet-Ázsia nagyhatalma és hogyan lehet az, hogy még a XX. század közepén sem ébredt fel teljesen. A szerző korábbi munkásságába rendkívül jól illik e szintézise is, amely a globális (had)történelem kialakítása felé tett lépésnek is tekinthető. A szerző igyekszik az alapján véve Európa-centrikus hadtörténeti szakirodalom módszereit és eredményeit adaptálni, és összevetni egy kevésbé ismert régió, a Távols-Kelet, azon belül pedig Kína világával.

Az elemzés kezdete előtt tisztázni kell, hogy a munkában Kínaként tekintett területi entitás nem minden esetben egyezik meg a mai kínai határokkal; továbbá a Nyugat („West”) kifejezést a szerző olyan nyugat-európai államokra érti, amelyek interakcióba léptek Kínával ebben az időszakban (Hollandia, Anglia, Portugália). Ezzel azonban óvatosan kell bánnunk, hiszen még a legszelídebb becsléseink szerint is a korabeli Kína majdnem akkora volt, mint az egész európai kontinens (Oroszország nélkül).

A könyv négy nagyobb egysége kronologikus rendben követi végig a két terület fejlődését, különös tekintettel annak hadügyi aspektusaira. Teszi ezt a párhuzamos történetvezetés segítségével, aminek ki nem mondott célja egy egységes, valóban világtörténelmi viszonyokkal bíró hadtörténelmi szintézis megalkotása. A harmadik fejezet ambiciózus címadása mintegy rögzíti is ezt a törekvést: a XVII. századot, amelyet többen Európára vonatkoztatva a beháborúk és a nagyarányú terjeszkedés időszakának neveznek, Andrade az „Egyenlőség Korszakának” („Age of Parity”) tartja. A záró fejezet pedig a két titán összecsapásaként is értelmezhető: ebben végigkövethetjük a kínai történelem ismert nagy vereségeit, amiben az európaiak, majd a megerősödő európai módszereket átvevő ázsiai hatalmak, elsősorban Japán mér katasztrofális vereséget Kínára, amely így rendkívül meggöngyölve érkezik meg a XX. századba.

A könyv ezután a fentiekben látott párhuzamos történetfelvezetésbe kezd, ahol a két gigász hadtörténeti fejlődését kísérhetjük figyelemmel, különös tekintettel a tűzfegyverek evolúciójának szempontjából, hiszen ahogyan már fentebb láthattuk, ez fontos feltétele az expanzív terjeszkedésnek. Történetünk szempontjából lényeges különbség, hogy míg Kínában már a X. századtól kezdve alkalmaztak ilyen eszközöket, addig Európában csak a XIV. században jelentek meg ábrázolások hasonló elven működő szerkezetekről. Egy angol szójáték

kitűnően alkalmas a tűzfegyverek fejlődésének bemutatására Andrade szerint: míg Kínában folyamatos kisebb-nagyobb megtorpanásokkal és állandó kísérletezésekkel teli fejlődési vonalról kell beszélnünk (*evolution*), addig Európában szinte előzmény nélkül jelennek meg a tűzfegyverek, voltaképpen forradalmat (*revolution*) okozva a hadviselésben.

Ez a gondolat összefügg a szakirodalomban *hadügyi forradalomként* aposztrofált időszakokkal, ami szerint az európai hadsereget több változó együttes jelenléte tette alkalmassá arra, hogy a világ ura legyen. *Michael Roberts* vitaindító cikkében úgy vélekedett, hogy a kiképzett és fegyvelmezett katonaság és az általuk bevezetett taktikai újdonságok voltak azok, amelyek győzelemre vitték az európai hatalmakat. Ez pedig nem valami új minta megjelenésén alapult, hanem *Lipsius* és *Machiavelli* nyomán az antik (római) tradíciók újjáélesztése és adaptálása lett volna. Ez az elmélet azonban egyben meg is bontotta a hadügyi fejlődés sémáját azzal, hogy ettől kezdve mindenhol „forradalmi” változást kezdtek el látni: „gyalogsági, tüzérségi, erődépítészeti „forradalmak” jelentek meg, nem utolsó sorban a különböző gazdasági fejlődésre alkalmazott terminológia (ipari forradalom, pénzügyi forradalom) hatására. Andrade rámutat arra, hogy az addig a hadügyi „forradalom” egyediségét meghatározó híres németalföldi kontramars előzményeit felfedezhetjük Kínában egy több mint ezer évvel ezelőtti számszerjászi útmutatóban (11. fejezet). Magának a taktikának alkalmazását 1560-ban a kínai kalózok leverése során láthatjuk többször, illetve a japánok 1575-ös nagashinoi csatájában is ilyen eszközökkel éltek. Ezzel bizonyítható, hogy szemben az európai hadtechnikai fejlődéssel, a kínai hadügyi evolúciót nem szakította meg ilyen hirtelen változás (forradalom) egészen az ópiumháborúig, csupán kisebb módosítások történtek a hadviselés taktikai és fegyverzeti részén belül.

Két olyan terület volt, ahol a nyugati hatalmak előnyt tudtak szerezni Kínával szemben: a (mély)tengeri (vagyis óceáni) hadviselés és az erődépítészet terén. Bár mint ismeretes, a nagy keleti állam is indított tengeri expedíciókat, ezeket mégsem hasonlíthatjuk az európai államok vállalkozásaihoz, azonban technikailag és technológiailag a kínai hajósok felvették a versenyt a betolakodókkal szemben, kihasználva a helyi terepismeret előnyeit. Az erődépítészetben bekövetkező változásokat magának a tűzfegyverek alkalmazásának lényeges különbsége okozta. Az organikusan fejlődő kínai tűzfegyvereket, bár alkalmaztak ilyen eszközöket a fallal körülvett városok ostromakor, kifejezetten az élőerő ellen vetették be; ezzel szemben Európa nyugati felén az ágyúkat a kőből emelt várak (tehát statikus épületek) ellen alkalmazták, ami szükségessé tette azok újszerű, matematikai átalakítását. Így érthetjük meg, hogy az európai fegyverzeti és taktikai fejlődés magával hozta az erődök átalakításának igényét,

mivel szükség volt olyan védelmi rendszerek kialakítására, amelyek ki tudták állni a támadó ellenfél megnövekedett tűzerejét.

Meg kell említenünk azonban, hogy mindkét terület esetében gyorsan tudtak alkalmazkodni a kínaiak a megváltozott feltételekhez. A tengeren a XVII. században előretörő portugál, majd holland hajósok ellen, ha lassan is, de képesek voltak felülkerekedni, legtöbbször az ellenfél saját (vagy legalább is azokról másolt) fegyvereinek segítségével. Ehhez legtöbbször kalóztól vásároltak meg régi európai ágyúkat, vagy korábban elsüllyesztett hajókról hozták fel azokat a haditengerészet számára. Ez az adaptációs képesség fontos maradt egészen a XIX. század közepéig, amikor az angol hadihajók kezdetleges kínai gőzhajókat is elsüllyesztettek a háború során. Ez jelzi a legjobban, hogy a fejlett kínai ipar a XVII. században még képes volt versenyre kelni az európai haditechnikai eszközökkel, azonban később már áthidalhatatlan tudásbeli (know-how) különbség állt fenn a felek (Kelet és Nyugat) közt.

Összességében elmondható, hogy Tonio Andrade munkája ráirányítja figyelmünket az Európa-centrikus történetírás veszélyeire (hibáira), és ablakot nyithat a világ keleti részének megismerésére. Jól dokumentált forrásokkal meggyőzően bizonyítja, hogy az európai minták, amelyek elvileg győzelemre vitték a kontinenst a XVII–XIX. században, valójában Kínában kezdték pályafutásukat, azonban mégsem ők törtek tengeren túli, távolabbi tengereken gyarmatosító hatalomra. Ennek vizsgálata során fény derült rá, hogy nem a kínai állam mozdulatlansága és elmaradottsága okozta a lemaradást, hanem sokkal inkább az adott kereteken (paradigmán) kívül való gondolkodás, ami nyitotta tette az embereket (és különösen a katonákat) a tudományos újonságok befogadására és felhasználására. A mű megértését és használatát nagyban segíti, hogy a szerző a munka végén terjedelmes irodalomjegyzéket ad az olvasó kezébe, ami összefoglalja a térséggel foglalkozó, különböző nyelvű irodalmakat, természetesen különböző forrásokkal egyetemben. A kínai nevek megismerésénél elsősorban angol nyelvterületen használt neveket alkalmaz, de mellettük megtekinthetjük a kínai változatukat is. Ezt tovább erősíti a legvégén található névmutató, amelyvel könnyedén navigálhatunk a különböző kínai politikusok és katonák között. Egyetlen nehézségnek a végjegyzetek alkalmazását tekinthetjük, mivel egy ilyen szerteágazó és fejezetenként legalább ötven lábjegyzettel dolgozó munkánál könnyítette volna a megértést az érdeklődő számára, ha rögtön a szöveg mellett találta volna meg az arra vonatkozó hivatkozást.

Tonio Andrade: *The Gunpowder Age. China, Military Innovation and the Rise of the West in World History* (A puskapor kora. Kína, hadászati újítások és a Nyugat felemelkedése a világtörténelemben). Princeton, University Press, 2016. 448 o.

Kiss Márton